

İslam Dünyasında Reform: Endonezya Türkiye'nin Yapamadığına Talip | Ahmet Kuru

6 Ekim 2021, [Ahmet Kuru](#)

Taliban Afganistan'da katı İslam anlayışıyla yeniden iktidara geldikten sonra kadın hakları ve başka konularda yasadışı uygulamalarına başladı. Bu da dünya kamuoyunda İslam'ın hoşgörüsüz ve modern hayatla çelişkili olduğu algısını pekiştirdi.

On yıl öncesine kadar bu tür tartışmalarda İslam'ın demokrasi ve özgürlüklerle barışık yorumları olduğunu söyleyenler genelde Türkiye

örneğine işaret ediyorlardı. Gülen Cemaati ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Batı medyasının en saygın yayınlarının manşetlerindeydi. Günümüzde ise Batı medyasının geneli, cemaat ve AKP'yi Türkiye'deki krizin baş sorumluları olarak gösteriyor.

Batı medyasının haberleri sebep değil sonuç. Türkiye'nin gerek Osmanlı mirası gerekse İslam dünyasının ilk laik ve bir derece demokratik cumhuriyetini kurmuş olması, İslam düşüncesinde reformu gerçekleştirebileceği konusunda haklı bir beklenti oluşturmuştu. Ama beklenen olmadı.

Sadece Batılılar değil, Müslümanlar arasında da önemli sayıda insan demokrasi ve özgürlüklerle barışık bir İslam yorumunun çıkacağını ummakta. Peki bu reformu kim yapacak? Bu konuda son yıllarda dikkat çeken örnek Endonezya.

Endonezya'da İslam ve Demokrasi

Endonezya dünyada en büyük Müslüman nüfusa sahip ülke. 270 milyonluk nüfusunun yüzde 88'i Müslüman. Dünyadaki 50 Müslüman çoğunluklu ülkeden sadece 7'si demokrasiyle yönetiliyor ve bunlardan biri Endonezya.

Endonezya'nın kurucu felsefesi "Pancasila" "beş ilke" anlamına geliyor ve şunları kapsıyor: Tanrı inancı, insani yaklaşım, Endonezya'nın ulusal birliği, demokrasi ve sosyal adalet. İslamcılar ülkenin kuruluş döneminde Müslümanlara şeriat hukuku uygulanması konusunda ısrar etseler de bu konuda başarılı olamamışlar.

17.500 ada üzerine kurulu Endonezya büyüklüğü oranında karmaşık. Son 22 yıldır demokratik olmakla beraber, kurulduğu 1949 sonrasında yarım asır diktatörlükle yönetilmiş. 1965-1966 döneminde ülkede devlet ve dini grupların desteği ile komünistlere ve sempatizanlarına karşı 500 bin ile bir milyon arasında tahmin edilen sayıda insanın öldürüldüğü bir katliam yapılmış.

Günümüzde demokratik rejime rağmen sorunlar tam çözülememiş. Bir yandan büyükelçilik binasına Hindu tanrıça heykeli koyacak kadar dini çoğulculuk varken, öte yandan ülkenin Müslümanları, Ahmediler adlı grubun din özgürlüklerini tanımıyor ve onlara şiddet uygulayabiliyor.

Başka çelişkili bir durum da federal hükümet altı dini (İslam, Katoliklik, Protestanlık, Budizm, Hinduizm ve Konfüçyanizm) resmi kabul ediyor olmasına rağmen, 5 milyon nüfuslu Aceh bölgesinde kısmen şeriat hukuku uygulanıyor olması. Uygulanan ceza kuralları arasında içki satan veya içenlere kırbaç cezası da yer almakta.

Endonezya'nın girift özellikleri din-devlet ve daha özelinde ulema-devlet ilişkilerinde de görülmekte. Bir yandan ulema ile devlet arasında ülkenin bağımsızlığından bu yana siyasi ortaklıklar var olagelmiş. Öte yandan Endonezya'da ulema -Orta Doğu'daki merkezi yapıların aksine- çeşitli ve bağımsız gruplar etrafında örgütlenmiş.

Endonezya'da önde gelen iki İslami grubun devletin ilanından önce kurulmuş olmaları bu çeşitlilik ve bağımsızlığın bir sebebi. Bu gruplar üye ve takipçileri 90 milyon kadar olan Nahdlatul Ulama ile 30 milyon civarında olan Muhammediyye.

Nahdlatul Ulama ve Muhammediyye

Muhammediyye (Muhammed'in Takipçileri) 1912'de reformcu ve şehirli bir Sünni anlayışla kuruldu. Mısırlı Muhammed Abduh'un etkisindeki reformculuğu tasavvufa ve Endonezya'nın yerel dini geleneklerine eleştirel bir çizgide bugünlere geldi. Nahdlatul Ulama (Ulemanın Uyanışı) (NU) ise 1926'da gelenekçi ve kırsal alana hitap eden, yine Sünni

bir yaklaşım ile kuruldu. Muhammediyye'nin aksine NU tasavvufu benimsiyor ve Endonezya'nın yerel dini geleneklerini reddetmiyor.

Farklılıklarına rağmen NU ve Muhammediyye'nin benzerlik ve ortaklıkları da var. İki grup da Endonezya'nın kurucu felsefesi olan "beş ilke"ye saygılılar. Dahası İslamcılara karşı ortak hareket edebiliyorlar. Mesela İslamcıların şeriat taleplerine ve kendi bünyelerine sızmalarına karşı ortak toplantılar düzenlemiş ve kitap yayınlamışlar.

Endonezya'nın 1990'ların sonunda demokratikleşmesinde de bu iki grubun önemli katkıları oldu. Dünya çapında bir akademisyen olan Robert Hefner Sivil İslam adlı kitabında bu katkıları detaylarıyla anlatıyor. Zaten 1999'da NU lideri Abdurrahman Wahid ülkenin ilk demokratik yollarla seçilen başkanı olurken, Muhammediyye'nin lideri Amin Rais de meclis başkanı seçildi.

Türkiye'deki İslami gruplar ile karşılaştırıldığında NU ve Muhammediyye'nin ortak özellikleri daha da belirginleşiyor. Her ikisi de "tek adam"a dayalı olmayan ve liderlik yapıları kamusal olarak açıkça bilinen kurumsal yapılar. Muhammediyye liderini kongre ile seçiyor ve son yüzyılda 15 farklı lider değiştirmiş. Daha büyük ve kırsal olan NU'nun liderliği ise daha karmaşık. Şu an dört etkili lideri bulunuyor: onursal lider, genel lider, yüksek konsey başkanı ve yüksek konsey genel sekreteri. Bunların son üçü belirli bir seçim süreciyle gelen pozisyonlar.

NU ve Muhammediyye'nin kurumsal ve seçimsel yapıları Türkiye'deki cemaat, tarikat ve hatta siyasi partilere oranla çok daha katılımcı. Öte yandan bu iki grubun siyasetle iç içe olmaları potansiyel bir sorun. Her ikisinin de siyasi partileri ve değişik hükümetler ile dönemsel ilişkileri var.

Son tahlilde Endonezya pratikte İslam dünyasında dini çoğulculuğun nadir örneklerinden birini ortaya koyuyor. Teoride bu çoğulculuğu sistemleştirme adına Muhammediyye'nin çabaları olsa da, asıl dünya kamuoyunda etki uyaran reform hareketi NU içinden çıktı.

NU ve İslam'da Reform

NU kuruluşundan bu yana İslam dünyasındaki radikalizme açık tepki göstermiş. Zaten 1926'daki kuruluşu da Suudilerin Mekke ve Medine'yi ele geçirmesine ve onların Vehhabi din anlayışına bir tepki.

2014 yılında ise NU, Musul'u ele geçiren IŞİD'in cihatçı-Selefi zihniyetine tepki olarak İslami düşüncede bir reform hareketi başlattı. NU bu reformu "rahmet" merkezli bir İslam anlayışı olarak tanımladı ve ona "Humanitarian Islam" (İnsani İslam) ismini koydu.

Son yedi yıldır derinleşerek devam eden bu reform hareketinin öncüsü NU yüksek konseyinin genel sekreteri Yahya Cholil Staquf ("Pak Yahya"). Reformu tanıtmaya adına uluslararası medyaya röportajlar veriyor, dünyanın değişik ülkelerini ziyaret ediyor.

Geçtiğimiz Temmuz ayında Washington DC ziyaretinde Pak Yahya'nın din adamı, akademisyen ve bürokratlarla toplantısına davet edildim. İslam, Otoriterlik ve Geri

Kalmışlık kitabımın Endonezya'da tercümesi basıldığından beri Endonezyalılarla yoğun temas içindeyim. Muhammediye'nin eski lideri Dr. Syafii Maarif gibi birçok entelektüel kitabıma incelemeler yazdılar.

Pak Yahya toplantıdaki konuşmasında reformun ilham kaynağı olarak NU'nun eski lideri ve eski devlet başkanı Vahid'i (1940-2009) vurguladı. Yazıda kullanılan fotoğrafımız bu toplantının bir hatırası.

Peki bu reformda ortaya konulan nedir? Bu reform hareketinin somut bir etkisi var mı?

Hilafet, Şeriat ve Gayrimüslimler

Geçtiğimiz yedi yıl boyunca Pak Yahya NU'nun binlerce alimini bir araya getiren toplantılar düzenledi. Bu toplantılar İslam düşüncesinde reform konusunda kararlar alarak uluslararası kamuoyu ile paylaştı. Bu kararların içerdiği çok sayıda konu arasında dört tanesi özellikle önemli.

Birincisi, bu kararlar modern devletin meşruiyetine vurgu yapıyor ve tüm Müslümanları siyasi bir liderlik etrafında toplama iddiasındaki hilafet düşüncesini reddediyor. Bu önemli bir çıkış zira İslam dünyasında hem Ezher uleması gibi ana akım alimler, hem de İŞİD ve el-Kaide gibi radikal gruplar Müslümanların bir halife seçmelerini dini bir vazife gibi görmekteler.

Mesela 2014 yılında dünyanın değişik ülkelerinden 100'ün üzerinde alim İŞİD lideri Bağdadi'yi doğru yola çağıran bir mektup yayınladılar. Mektuba öncülük eden alim günümüzde Birleşik Arap Emirlikleri tarafından İslam'ın modern yüzü olarak sunulan, Katar'ın Yusuf el-Karadavisi'ne rakip olarak çıkarılan ve ABD'li Hamza Yusuf'un hocası olan Abdullah bin Beyye idi. İmzacılar arasında Mısır baş müftüsünün de yer aldığı mektup İŞİD'in en önemli iddiası olan hilafet konusunda şöyle diyor:

“Hilafetin kurulmasının ümmet üzerine bir vacip (vazife) olduğu konusunda (ulemanın) ittifakı vardır. 1924'ten beri ümmetin bir halifesi yoktur. Ancak, yeni bir hilafet Müslümanların icmasını (konsensüsünü) gerektirmektedir.”

Yani ana akım ulema İŞİD ile hilafet kurmanın Müslümanlar üzerine dini bir vecibe olduğu konusunda hemfikir. Ayrıldıkları nokta İŞİD'in hilafetinin uzlaşmaya dayanıyor olmaması. Bu durum da NU'nun hilafet fikrini reddetmiş olmasının önemini gösteriyor.

İkincisi, NU kararlarında modern anayasal ve hukuki düzeninin meşruiyeti vurgulanarak, Müslümanların İslam hukukuna dayalı bir devlet kurma gibi bir yükümlülükleri olmadığı ilan ediliyor. Bu vurgu ile NU İslamcılık düşüncesinin önemli bir temeli olan şeriat talebini reddediyor.

Üçüncüsü, bu kararlarda eşit vatandaşlık kavramı savunuluyor; Müslim ve gayrimüslim ayrımının hukuken bir anlamı olmadığı altı çiziliyor. Diğer bir ifade ile tüm vatandaşların dini inançları ne olursa olsun eşit haklara sahip olmaları gerektiği vurgulanıyor. Bu vurgu dini ayrımcılığın son bulması için önemli.

Dördüncü ve son olarak da NU kararları Müslümanlar, Hristiyanlar ve diğer dinlerin takipçileri arasında dünya barışını tesis için daha derin bir iş birliği çağrısında bulunuyor. NU bu konuyu hayata geçirmek için pratik adımlar da atmış: 600 milyon Protestan'ı temsil eden Dünya Evanjelik İttifakı ile kurumsal bir iş birliği başlatmış.

NU'nun reformunu ve onun sınırlarını daha iyi anlamak için Endonezya'nın şartlarını incelemek gerekiyor.

Reformcular ve Muhafazakarlar Arasında Mücadele

Hem NU'nun içinde hem de Endonezya genelinde reformcular ve muhafazakarlar arasında bir mücadele yaşanmakta. Tabii ki bu kutuplaşma sadece dini değil; politik sebepleri de var. Dini ve siyasi tartışmalara yol açan bir konu dine hakareti cezalandıran kanun. Bu kanun ülkenin başkenti Jakarta'nın etnik Çinli ve Hristiyan valisi Basuki Purnama'nın 20 ay hapis yatmasına neden oldu. Vali siyasi bir tartışmada bir Kuran ayetine hakaret etmekle suçlandı, seçimleri kaybetti ve ardından da bu cezaya çarptırıldı.

Aslında bu olay daha önce vurguladığım Endonezya'nın çelişkilerine bir örnek. Bir yandan ülkenin en büyük şehrinin valiliğini etnik Çinli ve Hristiyan birinin yapabileceği kadar hoşgörülü, ama öte yandan da bu valiyi dine hakaret suçu ile hapsa atabilen bir ülke.

Bir başka mücadele örneği de başörtüsü konusu. Ocak 2021'de, Hristiyan bir kız öğrencinin okul yönetimi tarafından Müslüman başörtüsü takmaya zorlanması ülkede gündem oldu. Bu baskıya dair video Facebook'da yüzbinlerce kez izlendikten hemen sonra hükümet harekete geçti. Şubat ayında yayınlanan kararname ile devlet okullarının öğrencilerine dini kıyafet dayatmaları yasaklandı.

NU reformcularının bu mücadele sürecinde etkilerini artırdıkları söylenebilir. Bunun bir işareti Pak Yahya'nın kardeşi ve kendisi de NU'nun liderlerinden olan Yaquıt Cholil Quomas'ın geçtiğimiz yıl din işlerinden sorumlu bakan olarak atanması. Quomas devlet okullarının başörtüsü ve benzeri dini giysileri dayatmasını yasaklayan karnameye imza atan üç bakandan biri oldu ve reformcu çizgisini bakanlıkta da devam ettirdiğini gösterdi.

Netice itibarıyla NU reformcuları Endonezya'da radikalizmin önlenmesinde önemli bir rol oynuyorlar. Peki Endonezya'nın ötesinde bir etkileri olabilir mi?

Orta Doğu'yu Etkilemek

NU'nun reform hareketinin küresel bir etkisinin olabilmesi için Müslüman dünyanın tarihi merkezi olan Orta Doğu'da kabul görmesi önemli. Fakat şu ana kadar Orta Doğu ülkelerinin alimleri ve yöneticileri bu hareketi görmezden geldiler; zira onu Müslüman dünyayı etkileme adına kendi çabalarına bir rakip olarak algıladılar. Ortadoğu ülkelerinin İslam dünyasını şekillendirme çabalarının hemen hepsi devlet projeleri. Bu noktada NU'nun -her ne kadar politik bir yönü olsa da- Endonezya hükümetinden bağımsız bir kurum olması bir avantaja dönüşebilir.

NU'nun reformcu çıkışı kendi ülkelerinde hükümet kontrolünde ve muhafazakar din yorumlarından bıkmış olan bazı Orta Doğulu gençlere cazip gelebilir. Son yıllardaki birçok anket Orta Doğu ülkelerinde gençlerin belirli kesiminin İslam dininden uzaklaştığını göstermekte. Zaten NU da Orta Doğuya hitap etme amacıyla; bu doğrultuda Arapça bir web sitesini geçtiğimiz günlerde faaliyete soktu.

Endonezya merkezli bu reform hareketi Orta Doğu'da bir etkiye ulaşabilecek mi ve böylece gerçekten küresel bir reform hareketine dönüşebilecek mi? Bunu zaman gösterecek.

<https://kitalararasi.com/2021/10/06/islam-dunyasinda-reform-endonezya-turkiyenin-yapamadigina-talip-ahmet-kuru/>